

Identifikacija metafore in metonimije v jezikovnih korpusih: poskus kategorizacije označenih metonimičnih prenosov v korpusu g-KOMET

Špela ANTLOGA

Fakulteta za elektrotehniko, računalništvo in informatiko, Univerza v Mariboru

Z jezikom nismo vedno zmožni neposredno ubesediti vsega, kar mislimo, zato za razlago pojavnosti uporabljamo različne jezikovno-kognitivne postopke, med drugim metafore in metonimije. Prepoznavanje vrednosti in razširjenosti metaforičnih in metonimičnih izrazov v jeziku je v zadnjih dvajsetih letih vodilo k povečanemu zanimanju za sistematično identifikacijo in luščenje tovrstnih figurativnih izrazov v korpusih posameznih jezikov. Izraze, pri katerih potekajo konceptualne preslikave, ki sodelujejo pri metaforičnih in metonimičnih procesih, je namreč težko izluščiti iz korpusa, ki niso posebej označeni za namene raziskovanja figurativnega jezika. V članku opredelim razumevanje konceptualne metafore in konceptualne metonimije, predstavim najpogostejše metode luščenja metaforičnih in metonimičnih izrazov iz jezikovnih korpusov ter na primeru korpusa g-KOMET, ki je ročno označen za metaforične izraze in metonimične prenose, ponazarjam poskus sistematizacije nekaterih najbolj prisotnih metonimičnih prenosov v slovenskem govorjenem jeziku.

Ključne besede: konceptualna metafora, konceptualna metonimija, metonimični vzorec, označevanje korpusa, govorjeni jezik

Antloga, Š.: Identifikacija metafore in metonimije v jezikovnih korpusih: poskus kategorizacije označenih metonimičnih prenosov v korpusu g-KOMET. Slovenščina 2.0, 11(1): 91–117

1.01 Izvirni znanstveni članek / Original Scientific Article

DOI: <https://doi.org/10.4312/slo2.0.2023.1.91-117>

<https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/>

1 Uvod¹

Jezik in mišljenje sta tesno povezana. Naše mišljenje je tako zapleteno, da z jezikom nismo vedno zmožni vsega »neposredno« izraziti, zato za razlago sveta uporabljamo različne jezikovno-kognitivne postopke, med drugim metafore in metonimije. Lakoff in Johnson (1980) poudarjata, da sta tako metafora kot tudi metonimija konceptualne narave in da gre za fenomen, ki igra osrednjo vlogo pri strukturiranju našega védenja o svetu. Korpusnih raziskav metafore in še posebej metonimije (ter tudi npr. ironije, sarkazma, pretiravanja, ki uporabljajo figurativni jezik) v slovenščini je malo. Čeprav so v zadnjem desetletju korpusne metode raziskovanja slovenščine postale uveljavljena empirična paradigma v jezikoslovju predvsem na področjih, povezanih z leksikologijo in slovnico ter jezikovno rabo, področje figurativnega jezika, ki je sicer na teoretski ravni dobilo zagon z razmahom teorije konceptualne metafore in metonimije (Lakoff in Johnson, 1980; Lakoff in Turner, 1989; Lakoff, 1993), pri tem trendu nekoliko zaostaja. Eden od možnih razlogov je pomanjkanje enotne in uspešne metode za sistematično identifikacijo metaforičnih in metonimičnih izrazov v že obstoječih korpusih, ki niso posebej označeni za konceptualne preslikave. S podobnimi težavami so se pred tem pri preučevanju metafore in metonimije soočali tudi v drugih jezikih, zato so se jezikoslovci za sistematično analizo konceptualnih struktur v jeziku zatekli k izgradnji korpusov z označenimi potencialnimi metaforičnimi in metonimičnimi izrazi. Gradnja in/ali označevanje takih korpusov sta časovno zamudna in zahtevata veliko prilagoditev označevalnih shem ciljnemu jeziku raziskovanja.

V prispevku bo predstavljeno razumevanje metafore in metonimije v okviru kognitivnega jezikoslovja, poleg tega bodo opisane različne bolj ali manj uveljavljene metode identifikacije metaforičnih in metonimičnih izrazov v obstoječih (splošnih) korpusih besedil z vsemi prednostmi in slabostmi. Kot eden od virov za sistematično analizo metaforičnih in metonimičnih izrazov v slovenskem jeziku bo predstavljen korpus

1 Članek je razširjena različica študentskega prispevka za konferenco Jezikovne tehnologije in digitalna humanistika 2022, ki je potekala 15. in 16. septembra 2022 v Ljubljani. Nadgrajen je z bolj poglobljenim in preglednim teoretičnim okvirom razumevanja in razlikovanja konceptualne metafore in metonimije ter figurativne in nefigurativne jezikovne rabe, z razširjenim opisom izdelave korpusa g-KOMET in obsežnejšo analizo metonimičnih prenosov v korpusu.

g-KOMET. Na primeru korpusa bo predstavljen poskus sistematizacije in klasifikacije najpogostejših označenih metonimičnih prenosov v slovenskem govorjenem jeziku.

2 Opredelitev metafore in metonimije

Konec sedemdesetih let prejšnjega stoletja se je tako zgodil t. i. kognitivni preobrat, ki je metaforo in metonimijo z jezikovne ravni prenesel na konceptualno, miselno raven. Ena ključnih sprememb takega pogleda na metaforo in metonimijo je odmik od slovnične (slovarske) razlage metafore in metonimije kot tipov pomenskih izpeljav h konceptualni metafori in metonimiji, ki nista samo del jezikovnega sporazumevanja, temveč sta način našega razmišljanja (pojave si razlagamo tako, da iščemo analogije in prenašamo podobnosti s poznanega na nepoznano). Jezikoslovcev torej ne zanimajo več zgolj posamezne besede z vidika pomenotvorne zmožnosti jezika, temveč tudi abstraktna podležča razmerja med povezanimi koncepti, tj. načini mentalne organizacije konceptov, s pomočjo katerih človek osmišlja stvarnost, ki ga obdaja, in družbo, v kateri živi. Metafora in metonimija sta obravnavani kot konceptualni mehanizem, s pomočjo katerega se vedenje o konkretnih pojavih in izkušnjah (ki so človeku lažje razumljiva in doumljiva) projicira na številne abstraktne domene, kot so recimo čas, čustva, organiziranost. Čas običajno konceptualiziramo kot prostor, čustva kot naravne sile, organizacije kot organizme ali stroje (Lakoff in Johnson, 1980; Lakoff, 1993).

Med različnimi teoretičnimi pristopi, ki so se posvečali preučevanju metafore, je ena najvidnejših teorija konceptualne metafore, ki so jo razvili George Lakoff in njegovi sodelavci (Lakoff in Johnson, 1980; Lakoff in Turner, 1989).² Po omenjenem teoretičnem modelu so **metafore** bistven element človekovega spoznavanja, ker je človekov konceptualni sistem po svoji naravi metaforičen, in sredstvo, ki nam omogoča,

2 V slovensko jezikoslovje je kognitivni pristop uvedla Kržišnik (1994) pri razlagi podlage frazeološke metafore s konceptualno metaforo. Obsežneje konceptualno metaforo obravnavata skupaj s Smolič (Kržišnik in Smolič, 1999), ko konceptualno metaforo prikažeta kot orodje za povezovanje in novo interpretacijo jezikovnega gradiva. Poleg omenjenih avtoric v še nekaterih sledečih objavah (Kržišnik in Smolič, 2000; Kržišnik, 2007) teorijo konceptualne metafore (in metonimije) v slovenščini razvijajo še Będkowska-Kopczyk (2004, 2016), Bratož (2010) in Antloga (2020c).

da razumemo in doživljamo eno izkušensko področje ali domeno (*domain*) s pomočjo (v okviru) drugega. Prenos poteka s t. i. medpodročnimi preslikavami (*cross-domain mappings*) določenih elementov z izhodiščnega področja (*source domain*), ki je običajno konkretnейše, na ciljno področje (*target domain*), ki je bolj abstraktno. Konvencionalizirano to zapisujemo v obliki A JE B. V jeziku se konceptualne metafore (npr. ŽIVLJENJE JE TEKOČINA) realizirajo v obliki metaforičnih izrazov, npr. *biti poln življenja* (življenje kot tekočina, ki lahko napolni posodo), *uživati življenje z veliko žlico* (življenje je tako tekoče, da se prenaša z žlico), *življenje mi polzi skozi prste* (življenje je tako tekoče, da polzi po površini).

Tudi **metonimija** je bila v okviru tradicionalne retorike obravnavana predvsem kot retorična figura, torej je o njej razmišljala kot o jezikovnem pojavu, kot o predmetu figurativnega jezika. Aristotel je metonimijo pojmoval kot podtip metafore. Podobno definicijo metonimije zasledimo tudi v sodobnih slovarjih, npr. v Slovarju slovenskega knjižnega jezika.³ Jakobson (1956) je poudaril inherentnost metonimije v jeziku in izpostavil pojem bližine kot temeljni princip metonimije. Kognitivni jezikoslovci, ki so se sicer bolj posvečali metafori kot metonimiji, se opirajo na ta in podobna stališča ter razširijo fenomen metonimije na pojmovno-pomenski mehanizem, ki omogoča strukturiranje jezika in mišljenja. Metonimije torej ne obravnavajo kot samo zamenjave enega leksema z drugim, ampak kot konceptualno orodje.

Če torej pri metafori prihaja do preslikave z enega konceptualnega področja na drugo na podlagi podobnosti (primerljivosti in skupnih lastnosti), do metonimičnih prenosov prihaja v okviru ene same domene na podlagi bližine (stičnosti, sorodnosti) – entitete, ki so si izkušensko blizu, lahko povezujemo oziroma zamenjujemo. Radden in Kovecses (1999, str. 21) ne govorita o *preslikavi*, temveč navajata, da je metonimija kognitivni proces, v katerem ena konceptualna entiteta *zagotavlja miselni dostop* do druge konceptualne entitete znotraj istega idealiziranega kognitivnega modela (IKM).⁴ Dodajata, da so metonimične re-

3 »metonimija-e ž lit. besedna figura, za katero je značilno poimenovanje določenega pojma z izrazom za kak drug predmetno, količinsko povezan pojem«.

4 Po teoriji prototipov (Rosch v Lakoff 1987, str. 56) imajo kategorije v središču značilne predstavnike (prototipe), medtem ko se manj tipični predstavniki razvrščajo glede na to, v kolikšni meri odstopajo od lastnosti osrednjih primerkov.

lacije načini organizacije konceptualne strukture, in povzameta naslednje značilnosti metonimije (prav tam):

1. Metonimija je asociativno (s semiotičnega vidika indeksno) razmerje med pomenskimi enotami znotraj enega konceptualnega okvirja (v nasprotju z metaforo, ki je ikonično razmerje med dvema konceptualnima okvirjema).
2. Ker je metonimija konceptualna, je jezik samo ena od njenih urešničitvev (najdemo jo v vizualnih umetnostih, gestah, glasbi itd.).
3. Izhodiščni pomen je konceptualno integriran v ciljnem pomenu kot rezultat metonimične operacije.
4. Izhodiščni in ciljni pomen sta konceptualno blizu.
5. Razmerje med izhodiščnim in ciljnim pomenom je naključno, tj. konceptualno nepogojeno.
6. Jeziki se lahko razlikujejo po tem, katere konceptualne povezave metonimično izkoriščajo.

Primeri metonimije se ne pojavljajo posamezno, ampak obstajajo sistematični metonimični koncepti, ki temeljijo na splošnih načelih. Eno takih splošnih načel, ki velja tudi za slovenščino, je, da lahko delo (knjižno, umetniško) uporabimo namesto avtorja tega dela (*Najraje berem Cankarja., Od slovenskih impresionističnih del mi je najbolj všeč Grohar.)* Torej, avtor in njegova dela spadajo v IKM, ki ga lahko imenujemo IKM produkcije, v katerem so številne entitete, vključno s proizvajalcem (avtorjem), izdelkom (dela), krajem, kjer je izdelek narejen, itn. Vsi ti elementi tvorijo koherentno celoto v našem doživljanju sveta, saj se ponavljajo sočasno. Ker so v izkušnjah tesno povezane, se lahko nekatere entitete uporabijo za označevanje – to je za zagotavljanje miselnega dostopa do – drugih entitet znotraj istega IKM.

Znotraj domene je število konceptualnih preslikav, ki si jih delijo člani govorne skupnosti ali določene kulture, omejeno, npr. POVEČANA TELESNA TEMPERATURA ZA NAKLONJENOST (*Markovi možgani so si vtisnili v spomin njen dotik in ob misli nanjo mu je postalo vroče.*), POVEČAN SRČNI UTRIP ZA NAKLONJENOST (*Po tem, kako mi je razbijalo srce, ko sem ga zagledala, sem vedela, da ga še zdaleč nisem prebolela.*), RDEČICA ZA NAKLONJENOST (*V tistem trenutku zardim, ker vem, da me gleda ON.*), POTENJE ZA NAKLONJENOST (*Ko je stopil na oder,*

sem se od navdušenja začela potiti.), NEZMOŽNOST DIHANJA ZA NAKLONJENOST (*»Prvič v življenju mi je nekdo vzel dih, bilo je noro!« se čustvenega spoznanja spominja Mila.*), NEZMOŽNOST RAZMIŠLJANJA ZA NAKLONJENOST (*Ne pravijo zastonj, da smo zaradi ljubezni tudi malo nori, saj nam zamegli razum.*), NEZMOŽNOST PREHRANJEVANJA ZA NAKLONJENOST, NEZMOŽNOST POČITKA ZA NAKLONJENOST (*Tako sem vesela ... in zaljubljena! Sploh ne morem jesti, sploh ne morem spati.*), ne pa na primer *NEZMOŽNOST UŽIVANJA PIJAČE IN NEZMOŽNOST PREBUJANJA ZA NAKLONJENOST (**Tako sem vesela ... in zaljubljena! Sploh ne morem piti, zjutraj sploh morem vstati.*).

Tako metafora kot metonimija imata pomembno vlogo pri organizaciji pomena (enaka metonimična načela, ki povezujejo različne pomenke besede, sodelujejo pri ustvarjanju novih pomenov v dejanski jezikovni rabi) ter pri produkciji in interpretaciji izreka (različna vloga metonimije v predikacijskih, propozicionalnih in ilokucijskih dejanjih, posebna vloga metonimije pri pragmatičnem sklepanju ipd.) (Littlemore, 2020).

Tabela 1: Razlikovanje med metaforo in metonimijo. Povzeto po Feyaerts (2012)

	metafora	metonimija
funkcija konceptualnega razmerja	sklepanje na podlagi podobnosti	referencialnost
narava konceptualnega razmerja	podobnost	(logična) povezava, bližina

Čeprav je iz tabele 1 razvidno razlikovanje med metaforo in metonimijo po funkciji in naravi konceptualnega razmerja, je včasih težko določiti mejo med njima. Npr. metafora JEZA JE VROČINA (*Kar zavrelo mu je, ko je videl, kaj je storila.*) je povezana s fiziološko reakcijo povišane telesne temperature pri doživljanju jeze in temelji na metonimičnem razmerju POSLEDICA ZA VZROK (povišana telesna temperatura za jezo). Goossens (1990) je za te primere skoval izraz metaftonimija (*metaphtonymy*). Barcelona (2001: 40) navaja, da obstajata dve prevladujoči vrsti metonimične motivacije za metaforo. (1) Metafora se v resnici ne razvije iz metonimije, ampak jo motivira in omejuje metonimični model ciljne domene. (2) Metafora nastane kot posplošitev metonimije. Dodaja (prav tam), da je metonimično motivirana večina

metafor za čustva (jeza, sreča, žalost, ljubezen, strah itd.) na podlagi fizioloških ali vedenjskih odzivov na čustva.

3 Dobesedni in nedobesedni (preneseni, figurativni) pomen pri metaforah in metonimijah

V kognitivni leksikalni semantiki je polisemija v okviru teorije IKM razumljena kot sistematično razmerje med različnimi pomeni (tako dobesednimi kot figurativnimi) oziroma kot rezultat konceptualne organizacije, kot je na primer kategorizacija. Tak pogled je privedel do različnih modelov za leksikalne mreže (Lakoff, 1987; Langacker, 1990), ki temeljijo na ideji, da vsak primerek besede vedno ohrani celotno paleto pomenov, ne glede na kontekst, v katerem se pojavi. Tako določena beseda pripada kompleksnemu pomenskemu omrežju, ki ga določajo različna področja in kognitivni procesi. Beseda predstavlja kategorijo različnih, a medsebojno povezanih pomenov, ki kažejo učinke prototipskosti. To dobro ponazarja primer analize prototipskosti angleške večpomenske besede *over* 'nad' (Lakoff, 1987, str. 416–461). Njene pomene lahko sicer uvrstimo v eno kategorijo, vendar jih lahko ocenimo kot bolj (središčne) ali manj prototipske (periferne). Tudi pri slovenskem predlogu *nad* (Bratož 2010: 47–49) lahko opazimo izrazito večpomenskost (primeri v vrstnem redu od najbolj prototipnega (prostorskega) pomena (1), (2) k izražanju presežne mere (3), (4) do perifernih (preneseni) pomenov za izražanje vzroka za določeno čustveno stanje (5) in družbenega hierarhičnega razmerja (6)): (1) *Slika je nad omaro.*, (2) *Nad naše kraje prihaja hladna fronta.* (3) *Velja za vse nad 18 let.* (4) *Slovenija je na vseh ravneh izobraževanja nad svetovnim povprečjem.* (5) *Zgražal se je nad njegovim nedostojnim obnašanjem.* (6) *Nad njim je le še generalni direktor.*

Če primerjamo metaforične in metonimične strukture, je pričakovati, da bomo metaforične izraze zaznali kot bolj *nedobesedne* v primerjavi z metonimičnimi. Nedobesednost je zelo podobna figurativnosti – metafora in metonimija sta namreč v številnih definicijah opredeljeni kot vrsti *figurativnega jezika*. Figurativne izraze (npr. *Zaradi božičnice je nekaterim zavrela kri.*) je mogoče prepoznati kot take le v sopostavitvi z njihovimi bolj dobesednimi izrazi (*Božičnica je nekatere zelo razjezila.*).

Množico jezikovnih izrazov si lahko namesto jasne dihotomije *dobesedni jezik* in *figurativni jezik* predstavljamo kot umeščene med dva pola – od skrajne dobesednosti do skrajne figurativnosti. *Figurativnost* že implicira dokaj visoko stopnjo nedobesednosti. Metonimije (*Živi le nekaj vrat naprej.*) so lahko v resnici blizu dobesednega pola in so bolj podobne strogo dobesednemu jeziku kot zelo figurativnemu jeziku (*Nogometaš J. Č. je ostal pred vrati kluba.*). Metonimični prenos med *vrati* kot delom hiše in celotno hišo je povsem *pravilen*; ne vzbuja nobenih podob. Ta jezikovni pojav je znan kot sistematična ali redna polisemija (Apresjan, 1974; v slovenskem prostoru predvsem Snoj, 2010; Vidovič Muha, 2000) ter sistemski in skoraj univerzalen mehanizem za označevanje konceptualno povezanih entitet na najbolj ekonomičen in naraven način. V tem smislu Gibbs in Colston (2012) navajata, da se zdi izraz *nedobesednost* primernejši kot *figurativnost*, saj zajame naravo zlasti številnih metonimičnih relacij.

4 Metode luščenja metaforičnih in metonimičnih izrazov v korpusih

V povezavi z metaforo in metonimijo sta zaradi pomanjkanja ustrezne metodologije problematična predvsem (sistematična) identifikacija in luščenje ustreznih podatkov iz splošnega jezikovnega korpusa. Konceptualne preslikave, ki sodelujejo pri metaforičnih in metonimičnih procesih, namreč niso neposredno povezane s posameznimi jezikovnimi oblikami in jih je težko izluščiti iz korpusov, ki niso posebej označeni za namene raziskovanja figurativnega jezika. S kombinacijo avtomatskega in ročnega luščenja podatkov iz splošnih korpusov so se v drugih jezikih izoblikovale različne metode identifikacije metaforičnih (in metonimičnih) izrazov (glej Stefanowitsch, 2006).

4.1 Ročno luščenje iz korpusa

Prva metoda z uporabo korpusa se je uveljavila zaradi potrebe po (bolj) sistematični analizi konceptualne metafore in metonimije. Iskanju po ključnih besedah že poznanih konceptualnih preslikav sledita branje besedila v korpusu ter sistematično izpisovanje metaforičnih in metonimičnih izrazov (Semino in Masci, 1996). Delo je zamudno in obsegovno

omejeno, predvsem pa neizkoriščeno z vidika količine podatkov v korpusu, a vsekakor bolj sistematično kot zanašanje na sporadične primere ali primere, ki ne izhajajo iz dejanske jezikovne rabe. Kljub temu je bila kognitivistom, ki so uporabljali ta pristop, očitana subjektivnost, neempiričnost in nekonsistentnost pri prepoznavanju (iskanju) in razlagi konceptualnih metafor in metonimij (npr. Tummers idr., 2005; Wawsow in Arnold, 2005).

4.2 Iskanje po izhodiščni domeni

Metaforični izrazi so v izhodiščni domeni preslikave vedno povezani z neprenesenimi (nefigurativnimi) leksikalnimi enotami. Zato se je kot odziv na kritike oblikovala metoda iskanja izhodiščne domene po ključnih besedah oziroma identifikacija metafor na podlagi potencialnih izhodiščnih domen (pomensko polje, za katerega se predpostavlja oziroma je bilo že ugotovljeno, da sodeluje pri metaforičnih preslikavah, kot so na primer *srce*, *ogenj*, *boj*, *potovanje* ipd.). Iskanje lahko poteka preko posameznih besed v konceptualni strukturi ali preko skupine besed, ki so pomensko povezane (na primer *ogenj*, *plamen*, *vročina*, *pogoreti*, *zgoreti*, *plamteti*, *vzplamteti* ipd.). Z ročnim pregledovanjem rezultatov v korpusu je najprej določena potencialna metaforičnost izraza in nato ciljna domena metaforične preslikave (npr. LJUBEZEN, JEZA ipd.). Postopoma so nastajali sezname ključnih besed izhodiščnih domen za identifikacijo metafor v posameznih jezikih, kontekstih in diskurzih (Hanks, 2004; Koller, 2006). Za identifikacijo metonimije je izbrana pričakovano produktivna izhodiščna domena, za katero je že znano, da sodeluje v metonimičnih prenosih (npr. Hilpert, 2006, za izhodiščno domeno OKO).

Postopna uveljavitev identifikacije metaforičnih in metonimičnih izrazov v korpusih z iskanjem po ključnih besedah izhodiščne domene je vodila k zanimanju za raziskovanje figurativnega jezika v konkretnjših, bolj specifičnih domenah, npr. v političnem diskurzu, v ekonomiji, športu ipd.

4.3 Iskanje po ciljni domeni

Ob težnjah po identifikaciji metaforičnih izrazov v specifični domeni diskurza pristop, usmerjen v izhodiščno domeno, ni bil učinkovit, saj bi

zahteval predhodno poznavanje vira preslikave (izhodiščne domene), ki bi lahko bil potencialno najden v ciljni domeni. Zato se je uveljavila metoda iskanja ciljne domene s seznamom ključnih besed izhodiščnih domen. Za učinkovito identifikacijo metaforičnih in metonimičnih izrazov s ključnimi besedami ciljne domene je potrebna velika količina reprezentativnih in enotematskih besedil, ki so povezana z iskano ciljno domeno. To je relativno enostavno pri »konkretnih« ciljnih domenah, kot so POLITIKA, EKONOMIJA, ŠPORT, težje pa je iskanje metaforičnih in metonimičnih izrazov s ciljnimi domenami, kot so na primer ČUSTVOVANJE, UMSKA AKTIVNOST, ZAZNAVANJE. Dodaten problem, povezan s tovrstno identifikacijo metafor v korpusu, pa je, da so identificirane le izhodiščne domene, ki so povezane z izrazi, katerih pogostnost je v ciljni domeni tako visoka, da so se uvrstili na seznam ključnih besed. Analiza metaforičnih prenosov torej ni celovita in sistematična. Za identifikacijo metonimičnih prenosov tovrsten pristop ni učinkovit.

4.4 Iskanje po izhodiščni in ciljni domeni

Z združitvijo obeh predhodno navedenih metod se je uveljavila metoda iskanja stavkov oziroma delov besedil, ki vsebujejo ključne besede tako izhodiščne kot ciljne domene, predvsem v obliki avtomatskega luščenja metaforičnih izrazov (Philips, 2012). Kljub temu metoda še vedno zahteva poglobljen ročni pregled izluščenih podatkov zaradi možnih enakopisnic ali neprenesenega pomena obeh izrazov v stavku. Za tako iskanje je potreben zelo izčrpen seznam besed iz obeh domen, saj je sicer iskanje nepopolno. Poleg tega je metoda uporabnejša za raziskovanje že poznanih konceptualnih struktur, metafor in metonimij, manj pa za sistematično identifikacijo (novih oziroma vseh) konceptualnih struktur.

4.5 Iskanje po kazalnikih metaforičnosti

Nekaj poskusov identifikacije metaforičnih izrazov je potekalo tudi s t. i. kazalniki metaforičnosti. To so metajezikovni izrazi, ki napovedujejo oziroma signalizirajo metaforično rabo. Goatly (1997) kot metaforične signalizatorje navaja izraze, kot so *metaphorically/figuratively speaking* (metaforično/ figurativno rečeno, v prenesenem pomenu, preneseno

rečeno), *so to speak* (tako rekoč/če tako rečem), intenzifikatorje *literally* (dobesedno), *actually* (pravzaprav) ali celo ortografska znamenja, kot so narekovaji, poševni tisk ipd. S to metodo sicer izluščimo relativno malo metaforičnih izrazov, a osvetljuje jezikovne okoliščine, ko je metaforična raba v besedilu namerno (ali nenamerno) eksplicitno signalizirana (Skorczynska in Ahrens, 2015).

4.6 Iskanje po ustrezno označenem korpusu

Ena od zadnjih uveljavljenih ročnih metod je iskanje po korpusu, označenem s konceptualnimi preslikavami. Prvi korpus, označen s konceptualnimi preslikavami v obliki indirektna, direktna in implicitna metaforična besede⁵ v štirih besedilnih tipih (časopisna besedila, strokovna besedila, literarna besedila in konverzacijska besedila) za angleški jezik,⁶ je leta 2012 razvila skupina raziskovalcev, ki se je poimenovala PragueJazz. Ob tem je razvila postopek za ugotavljanje metaforičnih besed v besedilu, poimenovan MIPVU (Steen et al., 2010), da bi omogočila objektivnejšo, natančnejšo in bolj sistematično (jezikoslovno) analizo metaforičnih izrazov v različnih besedilih. Temeljno izhodišče za označevanje metaforičnih besed pri tem postopku je ugotavljanje razmerja med osnovnim in kontekstualnim pomenom besede. Pri tem je treba za vsako leksikalno enoto ugotoviti, ali se njen konkretni kontekstualni pomen razlikuje od njenega osnovnega pomena. Postopek je s prilagoditvami značilnostim posameznih jezikov sprožil zanimanje za identifikacijo metaforičnih izrazov in metafor v češčini (Pavlas in drugi, 2018), litovščini (Urbonaitė, 2016), madžarščini (Babarczy in Bencze, 2010), poljščini (Risinski in Mahula, 2015), srbščini (Bogetić, 2019) ter za izdelavo korpusov metafor v ruščini (Badryzlova in Lyashevskaya, 2017), hrvaščini (Despot in drugi, 2019) in kitajščini (Lu in Wang, 2017). Vsem navedenim je skupno, da so v korpus zajeta samo pisna besedila, da so označene samo metaforične besede, metafore ali domene preslikave (ne pa tudi metonimične besede, metonimični prenosi oziroma metonimije) in da je postopek identifikacije in označevanja metaforičnih besed prilagojen posebnostim ciljnega jezika. Eden od poskusov oblikovanja korpusa metafor v

5 Niso označene metafore, ampak besede, ki se potencialno lahko realizirajo kot metafore.

6 Gl. <http://www.vismet.org/metcor/search/showPage.php?page=start>.

slovenščini, ki bi omogočal jezikoslovno analizo metaforičnih izrazov in metafor v različnih besedilih, je korpus metafor KOMET 1.0 (Antloga, 2020a) in njegovo nadaljevanje z dodanimi transkripcijami govornega jezika, korpus g-KOMET (Antloga in Donaj, 2022).

5 Korpus g-KOMET

Korpus g-KOMET (korpus metaforičnih in metonimičnih izrazov v govornem jeziku)⁷ s transkripcijami (po)govora v obsegu 52.529 besed je nadaljevanje pisnega korpusa metaforičnih izrazov in metafor KOMET 1.0. Besedilo za korpus je bilo izluščeno iz korpusa GOS 1.1.⁸ Glede na želeno velikost korpusa (50.000 besed) smo iz vsake datoteke korpusa GOS izbrali 5 % besedila. Pri tem smo naključno izbrali začetno izjavo⁹ govora in dodajali zaporedne izjave govora, dokler nismo dosegli želene velikosti. Če smo velikost dosegli sredi izjave, smo dodali tudi vse preostale besede v njej, zaradi česar je bila končna velikost korpusa 52.529 besed. Ohranili smo enako uravnoteženost besedila, kot je prisotna v korpusu GOS, tako po odstotku zastopanosti besedila v korpusu GOS 1.1 kot po zastopanosti žanrov. Korpus torej vključuje uravnotežen nabor transkripcij informativnega, izobraževalnega, razvedrilnega, zasebnega (telefon-ski pogovor, osebni stik) in nezasebnega (telefonski pogovor, osebni stik) diskurza. Če je bila beseda zapisana tako v pogovorni kot standardizirani obliki, smo prevzeli standardizirano obliko, ki je primernejša za označevanje. Pri luščenju besedila smo odstranili časovne oznake in oznake za menjavo govornih vlog, saj začetki in konci izluščenega dela besedila niso hkrati začetki in konci govornih vlog. Ohranili pa smo druge oznake, npr. smeh, hrup in prekinjene besede oz. napačne začetke. Za označevanje je bilo uporabljeno orodje Q-CAT (Brank, 2019).

5.1 Označevanje korpusa

Korpus je označevala ena oseba, ki je seznanjena s smernicami za označevanje metaforičnih besed in metonimičnih prenosov v besedilu

7 Projekt izdelave korpusa je bil financiran v okviru projekta CLARIN.si 2021. Korpus je dostopen na naslovu <http://hdl.handle.net/11356/1293>.

8 Dostopno na <http://hdl.handle.net/11356/1438>.

9 · ¹⁰ Izjavo in govorno vlogo razumemo, kot sta opredeljeni v specifikacijah za transkribiranje GOS (Zwitter Vitez idr., 2009).

v drugih jezikih in je postopek označevanja prilagodila slovenščini.¹⁰ Označevanje je temeljilo na postopku za identifikacijo metaforičnih besed MIPVU (Steen et al., 2010),¹¹ ki je bil nadgrajen s postopkom za označevanje metonimičnih izrazov¹² in dodatno oznako pomenskega polja pri označenih metaforičnih izrazih. Označenost korpusa glede na vrsto označenih elementov je ponazorjena v tabeli 2.

Tabela 2: Označenost korpusa g-KOMET

Vrsta označenih elementov	Število označenih besed (odstotek) Σ = 52.529 besed
metaforične besede	728 (1,38 %)
pomenska polja	65
metonimije	744 (1,42 %)

Kot prikazuje Slika 1, je postopek identifikacije (1–5) in označevanja (6–8) potekal po naslednjih korakih:

1. Branje celotnega besedila za splošno razumevanje pomena.
2. Določi posamezne leksikalne enote v besedilu.
3. Za vsako leksikalno enoto v besedilu določi njen pomen v kontekstu. Upoštevaj okolje, v katerem se leksikalna enota nahaja (kaj je pred in za njo).
4. Za vsako leksikalno enoto ugotovi, ali je njen kontekstualni pomen različen od njenega osnovnega pomena.¹³ Osnovni pomeni so običajno konkretnější (to pomeni, da si je tisto, kar evocirajo, lažje

10 Eden od ciljev ob prihodnji nadgradnji korpusa je, da bi vsaj del korpusa označilo več označevalcev. S tem bi lahko ugotovili stopnjo strinjanja med označevalci in posledično uspešnost označevalnega modela.

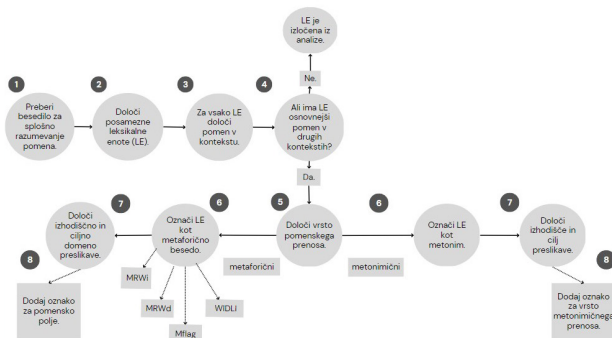
11 *Metaphor Identification Procedure Vrije Universiteit (MIPVU)*.

12 Gre za predlog označevanja metonimičnih prenosov, in ne za izdelano označevalno shemo.

13 Osnovni pomen je bil določen na podlagi hierarhije slovarskih pomenov danega leksema v SSKJ. V uvodu v SSKJ (§ 75) je navedeno, da je na prvem mestu večpomenskih iztočnic osnovni pomen, to je tisti, ki je v sodobnem knjižnem jeziku najbolj nevtralen oziroma prevladujoč. Nadaljnji pomeni so razporejeni po stopnji odvisnosti od osnovnega pomena. Včasih na prvem mestu ni najmočnejši, ampak pomensko izhodiščni pomen iztočnice, zlasti če je to potrebno zaradi razvrstitve nadaljnjih pomenov (§ 76). Kadar ima beseda več pomenov, ki so enako močni, stoji na prvem mestu pomen, ki ima največ ali najmanj pomenskih prvin. Nadaljnji pomeni si sledijo, kakor število teh elementov ali upada ali narašča (§ 77). Manjši pomenski premiki so obdelani kot podpomeni ali pomenski odtenki v okviru nadrejenega pomena (§ 78). Pri slovničnih besedah odloča o razvrščanju razlag pogostnost, ob enaki pogostnosti pa ustaljeno slovnično zaporedje (§ 79). Pri označevanju metonimij so bila upoštevana tudi lastna imena, katerih osnovni pomen je bil določen na podlagi drugih dostopnih virov ali jezikovne presoje označevalca.

predstavljati, videti, slišati občutiti, vohati ali okusiti), povezani s telesnim delovanjem, bolj natančni in jasni. Če sta osnovni in kontekstualni pomen leksikalne enote enaka, to leksikalno enoto izloči iz nadaljnje analize.

5. Če ima leksikalna enota osnovnejši pomen v drugih kontekstih, določi vrsto pomenskega prenosa (metaforični ali metonimični).¹⁴
6. Če je pomenski prenos metaforičen, leksikalno enoto označi kot metaforično besedo in ji dodaj oznako za vrsto metaforičnega prenosa. Če je pomenski prenos metonimičen, označi leksikalno enoto kot metonim.
7. Označeni leksikalni enoti določi izhodišče in cilj preslikave oziroma prenosa pomena.
8. Če je označena leksikalna enota metaforična, dodaj oznako za pripadajoče pomensko polje. Če je označena leksikalna enota metonimična, dodaj oznako za vrsto metonimičnega prenosa.

Slika 1: Postopek identifikacije in označevanja metaforičnih besed, pomenskih polj in metonimičnih prenosov v korpusu g-KOMET.

5.1.1 Označevanje metaforičnih besed (oznake MRWi, MRWd, MFlag in WIDLI)

S predstavljenim postopkom so bili identificirani jezikovni izrazi, ki imajo potencial, da jih ljudje realiziramo kot metafore. V analizo so bili

14 Medtem ko je upoštevanje leksikalne enote kot enote označevanja smiselno z vidika sistematičnosti brez sprotnega odločanja o označevalni enoti, se je pri označevanju metonimije izkazalo, da je smiselno upoštevati širšo enoto pri sklicevanju na metonimični prenos, saj lahko več izrazov (že po definiciji metonimije) razumemo kot celoto.

vključeni glagoli, samostalniki, pridevniki in predlogi.¹⁵ Identificirane metaforične besede so dobile naslednje oznake:

- 1) Indirektna metafora (MRWi) – pomen besede, označene kot MRW, ni osnovni pomen besede in je lahko pojasnjen kot preslikava z ene domene na drugo. Kontekstualni pomen je sicer že lahko konvencionaliziran in zato opredeljen v slovarju. Npr.: *Lepi, slavni in bogati **naravnost** obožujejo knežjo družino, ki vsakič poskrbi za **pikantne** govorice.*
- 2) Direktna metafora (MRWd) – beseda, označena kot MRW, je rabljena v svojem osnovnem pomenu, kontekstualni pomen pa je lahko pojasnjen kot preslikava z ene domene na drugo. Npr.: *Glasbenica Neisha je pred kratkim predstavila svoj novi videospot za pesem Prihaja maj, ki ga je med drugim snemala v ljubljanskem botaničnem vrtu, kjer se je med drugim zlila s tropskimi drevesi **kot** nekakšna **rajska ptica**.*
- 3) Mejni primer (WIDLI) – iz konteksta ni mogoče določiti, ali gre za metaforični ali osnovni pomen besede. Npr.: *»Do derbija se je že nakopičila utrujenost ob nizu zaporednih tekem.« Mladi hrvaški reprezentant **se** je tako kot večina najprej **dotaknil** bolečih mišic.* V tem primeru ni mogoče določiti, ali gre za osnovni pomen glagola *dotakniti se* ('približati se tako, da pride do dotika, stika') ali metaforični ('na kratko, nekoliko spregovoriti o čem').
- 4) Metaforični signalizator (MFlag) – metaforično jezikovno rabo lahko signalizirajo posamezne besede in slovnične strukture, npr. *kot, kakor, enačiti kaj z, metaforično rečeno* itd.

5.1.2 Uvrščanje v pomensko polje metaforičnega prenosa (oznaka frame)

Označeni metaforični izrazi so bili uvrščeni v pomenska polja, ki omogočajo, da te izraze umestimo v pomenske kategorije, ki motivirajo

¹⁵ V korpusu g-KOMET za razliko od korpusa KOMET 1.0 prislovi niso vključeni v analizo, ker je večina označenih prislovov v korpusu KOMET 1.0 dobila oznako 'WIDLI' (mejni primeri). Slovar namreč načeloma eksplicitno ne hierarhizira pomenov prislova, ampak skupaj s primeri navaja zgolj glagol ali pridevnik, iz katerega je tvorjen. Zgolj na podlagi tega osnovnega pomena posameznega prislova ni mogoče določiti, saj ne predpostavljamo, da se hierarhija pomenov ohranja pri prehodu v drugo besedno vrsto (enako velja za glagolnike, če nimajo določenih pomenov).

metaforični prenos (npr. naravni pojavi, čas, prostorska orientacija, družina, premikanje itd.). V označenem korpusu pa, obratno, pomensko polje omogoča, da znotraj pomenske kategorije poiščemo metaforične izraze, ki so lahko potencialno uresničitev neke konceptualne strukture (npr. uresničitev pomenske kategorije 'boj' (Antloga, 2020c): *osvoboditi se zamer* (ciljna domena: čustva), *ubraniti se očitkov* (ciljna domena: komunikacija), *izboriti si dodaten čas* (ciljna domena: čas), *boj za oblast* (ciljna domena: politika), *sklepni boj na volitvah* (ciljna domena: volitve), *boriti se z boleznijo* (ciljna domena: zdravje), *bitka s kilogrami* (ciljna domena: debelost), *pomočnik v boju proti sivim lasem* (ciljna domena: staranje) itd.). V korpusu g-KOMET je bilo označenim metaforičnim besedam in stalnim besednim zvezam določenih 65 pomenskih polj (premikanje, vidno zaznavanje, telo, čas, boj, oblika, trgovanje, tekočina, slušno zaznavanje, položaj, lov, medosebni odnosi itd.). Pomenska polja so bila deloma definirana vnaprej na podlagi najpogostejših izhodiščnih domen v drugih jezikih, deloma pa dopolnjena med označevanjem korpusa. Seznam ni končen in se lahko ob dodajanju novih besedil še dopolnjuje.

5.1.3 Označevanje metonimičnih prenosov

Metonimijo lahko kategoriziramo v različne vrste in podvrste, ki so lahko (skoraj) univerzalne in prisotne v več jezikih ali specifične v posameznem jeziku. V postopku identifikacije metonimično rabljenih izrazov nas je zanimalo, kako je organizirana konceptualna struktura oziroma kakšno je razmerje med pomenskimi enotami znotraj enega konceptualnega okvirja. Pri označevanju smo ugotavljali razmerje med obema entitetama preslikave znotraj ene domene v slovenščini (npr. INSTITUCIJA ZA OSEBO, KRAJ ZA OSEBO). Za opis vrste metonimičnega prenosa je bil vnaprej pripravljen delni seznam glede na izpričanost v drugih jezikih, ki smo ga sproti ob označevanju dopolnjevali. Ob pregledu označenih elementov smo za morebitne prilagoditve oznak upoštevali različico označevalne sheme, ki je nastala pri prvem označevanju. Ugotovljenim metonimičnim izrazom je bilo določenih 45 tipov metonimične preslikave (glej primere v tabeli 3).

Tabela 3: Najpogostejši označeni metonimični prenosi v odstotkih glede na vse označene metonimične izraze v korpusu g-KOMET s primeri

Vrsta metonimičnega prenosa	Odstotek glede na vse označene metonimične izraze v korpusu g-KOMET	Primeri
SPLOŠNO ZA SPECIFIČNO	16,8 %	<i>bolgari</i> pa <i>makedonci</i> sploh nimajo sklonov (njihovi jezik)
INSTITUCIJA ZA ČLANE	9,7 %	s kakšnimi težavami se <i>centri za socialno delo</i> soočajo v praksi (delavci)
DEL ZA CELOTO	7,1 %	ti boš pa medtem mojega sinčka <i>previjala</i> (skrbela za otroka)
REZULTAT DEJANJA ZA DEJANJE	6,4 %	če si pa samo <i>minus delam</i> (zapravljam)
AVTOR ZA DELO	6,3 %	smo nadaljevali s <i>Puškinom</i> (njegovo pesnitvijo)
LASTNOST ZA OSEBO	6 %	ti si <i>blond</i> (neumna)
CELOTA ZA DEL	3,6 %	<i>amerika</i> ima ta optimizem in energijo (prebivalci)
PREDMET ZA AKTIVNOST	3,6 %	skos pred <i>televizijo</i> (gledati program na televiziji)
LOKACIJA ZA OSEBO	3,5 %	cela <i>gerbičeva</i> je bila tam (študenti, ki živijo v študentskem domu na Gerbičevi)
LASTNOST ZA AKTIVNOST	2,1 %	sem <i>odprta</i> za nove ideje ¹⁶ (sprejemam nove ideje)
DEL TELESZA ZA OSEBO	1,6 %	šest evrov po <i>glavi</i>
SREDSTVO DEJANJA ZA REZULTAT DEJANJA	1,3 %	največkrat udari z <i>besedami</i> ¹⁷ (s povedanim)
OSEBA ZA GIBANJE/ IDEOLOGIJO	1,3 %	veliko navdušenje podpornikov <i>obame</i> (njegove politike, ideologije)
DEJANJE ZA REZULTAT DEJANJA	1,2 %	niti enkrat samkrat ni penzla v barvo namočil (ni prebarval nečesa)
PODJETJE ZA DELAVCA	1,2 %	<i>merkator</i> je kritiziral državno politiko (zaposleni v Merkatorju)
LOKACIJA ZA DOGODEK	1,2 %	<i>greš na pokljuko</i> (na tekmo za svetovni pokal)

16 Gre tudi za metaforo IDEJE SO STVARI (in se lahko prenašajo), VIDNO JE ZAUPANJA VREDNO (kar je odprto, je vidno; kar vidimo, o tem se lahko prepričamo in temu zaupamo).

17 Gre tudi za metaforo BESEDNI SPOR JE SPOPAD.

6. Poskus sistematizacije označenih metonimičnih prenosov

Nadaljnja vsebinska delitev temelji na kategorizaciji glede na prevladujočo specifično pojmovno vsebino, ki omogoča dostop do drugega pomena preko metonimije.

STVAR ZA X

Metonimije STVAR ZA X so metonimije, katerih cilj (predvidena izhodiščna entiteta) je STVAR, do katere se dostopa s pomočjo referenčne vsebine, ki je z njo povezana v istem idealiziranem kognitivnem modelu. Metonimije STVAR ZA X lahko nadalje razdelimo v podvrste glede na konceptualno izhodišče metonimičnega prenosa:

- STVAR ZA STVAR: *da kozica vre dvajset do petindvajset minut* → POSODA (kozica) NAMESTO VSEBINE (vode v kozici)
- STVAR ZA ČLOVEKA: *pa so samo še bobni igrali* → INŠTRUMENT (bobni) NAMESTO GLASBENIKA, KI IGRA TA INŠTRUMENT
- STVAR ZA LASTNOST: *vidi mercedesa ko se pogleda v ogledalo* → AVTO (mercedes) NAMESTO VRLINE/POMANJKLJIVOSTI (samovšečnost, ošabnost)
- STVAR ZA DOGODEK: *na rdeči preprogi (...) znova zablestela* → STVAR NA DOGODKU (rdeča preproga) NAMESTO CELOTNEGA DOGODKA (podelitev nagrad)

LASTNOST ZA X

Pri metonimijah LASTNOST ZA X je za cilj (predvideni referent je LASTNOST) prenosa pomembna bližina posameznika ali skupine idealu, ki ga postavlja standardni referent, z neko (stereotipno) lastnostjo (ki nadomesti preostale lastnosti), največkrat vidno lastnostjo (ki lahko nadomesti čustvene lastnosti) ipd. Glede na konceptualno izhodišče metonimičnega prenosa v korpusu g-KOMET ločimo:

- LASTNOST ZA SKUPINO: *pa črni so tam* → ENA OD LASTNOSTI RASE (barva polti) NAMESTO PREDSTAVNIKOV RASE
- LASTNOST ZA OSEBO: *pa pa kekse sva jedli ko so ko sta nama jih prinesla z nizozemske stara dva* → STAROST OSEBE NAMESTO OSEBE OSEBA ZA X

Metonimije OSEBA ZA X so pogoste metonimije, pri katerih prihaja do prenosa človekove dejavnosti, rezultatov dejavnosti, prostora dejavnosti ipd. na osebo, ki opravlja to dejavnost. Razdelimo jih lahko v naslednje podkategorije:

- OSEBA ZA AKTIVNOST: *sem zadnjič gledal nogometaše* → OSEBA, VKLJUČENA V AKTIVNOST (nogometaš), NAMESTO AKTIVNOSTI (nogometna tekma)
- OSEBA ZA TEORIJO: *vsi citirajo žizka* → PREDSTAVNIK TEORETIČNEGA PRISTOPA NAMESTO IZHODIŠČ, UGOTOVITEV TEGA PRISTOPA
- OSEBA ZA LOKACIJO: *pa pri zdravniku sto let čakala (...)* → OSEBA, KI OPRAVLJA DEJAVNOST (zdravnik), NAMESTO PROSTORA, KJER SE OPRAVLJA DEJAVNOST

LOKACIJA ZA X

Pri metonimijah LOKACIJA ZA X je lokacija uporabljena za priklic ene ali več entitet, ki so na tej lokaciji. Ker sta lokacija in to, kar se nahaja na lokaciji, v nekakšni prostorski relaciji, bi lahko vse tovrstne metonimije umestili k metonimijam DEL ZA CELOTO. Metonimije LOKACIJA ZA X lahko razdelimo v podvrste:

- LOKACIJA ZA DOGODEK: *to mi je ostalo od otočca* → KRAJ, KJER JE POTEKAL DOGODEK (Otočec), NAMESTO DOGODKA (festival Rock Otočec)
- LOKACIJA ZA INSTITUCIJO: *se zmenijo na šubičevi* → IME ULICE (Šubičeva ulica) NAMESTO INSTITUCIJE NA TEJ ULICI (Slovenski parlament)
- LOKACIJA ZA OSEBO: *v gostilni pa vse čisto tiho* → PROSTOR, KJER SE ZADRUŽUJE OSEBA, NAMESTO OSEBE V TEM PROSTORU

PROSTORSKA ORIENTACIJA ZA X

V to skupino uvrščam izraze, ki so celo ključni za govorno rabo (Verdonik, 2015), to so izrazi, s katerimi se orientiramo v prostoru in času ter imajo (tudi) deiktično funkcijo (prav tam), npr. tukaj/tule – tam, gor – dol, in so hkrati metonimično motivirani. Da so v govorni rabi pogostejši kot v pisni, lahko pojasnimo z večjo vpetostjo govorne rabe v prostor in čas kot komunikacijski okoliščini (kot tudi nasploh z večjo vpetostjo govorne rabe v kontekst).

- PROSTORSKA ORIENTACIJA ZA PROCES: *ja teran je kraški kraški teran je [...] a bova jutri spirala sinuse malo doli, kaj? Če bova spirala sinuse malo jutri ha* → SMER POTEKA PRENOSA TEKOČINE PO TELESU NAMESTO PROCESA PRENOSA TEKOČINE PO TELESU in ODSTRANJEVANJE STRUPENIH SNOVI NAMESTO PITJA ALKOHOLA
- PROSTORSKA ORIENTACIJA ZA REZULTAT DEJAVNOSTI: *pa saj imam to na računalniku gor* → REZULTAT DEJANJA NAMESTO PROCESA (*na računalniku gor* za proces prenosa programa, datoteke s pomnilniške naprave na trdi disk računalnika (*nalaganje*) in SMER PREMIKANJA NAMESTO PROCESA PREMIKANJA K ZGORNJI STRANI ČESA, TAKO DA NASTANE NEPOSREDEN STIK (*naložiti gor* za *naložiti na*))
- PROSTORSKA ORIENTACIJA ZA ČLOVEŠKO TELO: *pa še čisto do gor je zaprt* → SMER (*gor*) NAMESTO POZICIJE DELA TELES (vrat) (izraz *biti do vratu zaprt* je sicer metaforičen)
- PROSTORSKA ORIENTACIJA ZA LOKACIJO: (pogovor o restavracijah) *Kje to? Aha. Zdaj se mi zdi da so ene štiri gor ne zdaj še ena se odpre in vse so dobre.* → SMER GIBANJA (*gor*, tj. z našega gledišča proti višjemu kraju) ZA CILJ (*gor*, tj. višja lokacija)

Označene vrste metonimije glede na metonimični prenos, kot so navedene v tabeli 3 in poglavju 6, kažejo na nekatere značilnosti govorenega jezika:

- uporaba splošnih izrazov namesto specifičnih,
- posplošitev opisovanja dejanja na njegov rezultat,
- uporaba specifične leksike, ki je poznana govorni skupnosti, za splošnejši pojav (*iz krsta seveda ne v krstu obravnava pač vsebina tema krsta je pokristjanjevanje* (za Krst pri Savici), *pri pouku samo tega cankarja skozi* (za dela, besedila, odlomke, življenje Ivana Cankarja), *kar se zmenijo na šubičevi* (za dogovore, ki so sprejeti v Slovenskem parlamentu) ipd.),
- uporaba slogovno zaznamovane leksike, ki je motivirana metonimično (*blonda, moja deklina*),
- uporaba deiktičnih izrazov, ki so motivirani metonimično (*gor, dol*).

Metonimije lahko opazujemo tudi glede na vidik, ki določa izhodišče/sredstvo metonimičnega prenosa. Pogled izhaja iz predpostavke, da ima konceptualna metonimija izkustvene in spoznavne temelje, nje-ne jezikovne uresničitve pa so samo ena od možnih oblik, skozi katere se izraža (v kontekstu že omenjenih idealiziranih kognitivnih modelov, ki predstavljajo abstrakcijo človekovih izkustev in delno zajemajo naše vedenje o svetu). Za kognitivne pristope je namreč primarno ravno vprašanje, zakaj izberemo prav določeno konceptualno entiteto za metonimični izraz, in ne neke druge.

Na tej podlagi lahko označene metonimične izraze opazujemo tudi z vidika povezave med pogostnostjo metonimičnega prenosa in človekovim izkustvom (npr. metonimični prenosi v korpusu g-KOMET *splošno za specifično* (125): *specifično za splošno* (3); *konkretno za abstraktno* (7) : *abstraktno za konkretno* (3); *definirano za nedefinirano* (2) : **nedefinirano za definirano* (0)). Zaradi lažjega razumevanja je bolj verjetno, da bodo metonimični prenosi potekali s splošnega na specifično, s konkretnega na abstraktno ipd. Povezanost z visoko pogostnostjo označenih tovrstnih metonimičnih prenosov v korpusu je ena od bistvenih (najpogostejših) funkcij metonimije, tj. referencialna funkcija, ki je nekakšna bližnjica za označevanje kompleksnega in abstraktnega pojava z enostavnejšim, konkretnejšim in razumljivejšim pojavom (izrazom).

Poleg tega lahko metonimične povezave opazujemo tudi z vidika povezave med pogostnostjo metonimičnega prenosa in kulturno preferenco:

- DEL TELESA, KI SODELUJE PRI PROCESU (*usta*), ZA PROCES (*govorjenje*) in PROCES (*govorjenje*) ZA DEJAVNOST (*pripovedovanje*): *Kako so se ohranjale ljudske pesmi? Eee govorili so si jih od ust do ust*,
- IZDELEK ZA LASTNOST: *pa ta ti je ko laško proti vodi* (je veliko boljši),
- KRAJ ZA SPECIFIČEN PROSTOR V TEM KRAJU in SPECIFIČNI PROSTOR V KRAJU ZA DEJAVNOST: *Greš v kranjsko? Grem na cerkno letos.* (za smučanje na smučiščih v Kranjski gori in v Cerknem)).

Te pojmovne sheme združujejo posamezne elemente, povezane z našim kulturnospecifičnim vedenjem o svetu, družbi, konvencijah

in običajih. V konkretni jezikovni situaciji pogosto kontekst in izkustvo določata, kateri segment enciklopedičnega védenja se bo profiliral kot pomemben in se jezikovno realiziral.

7 Sklep

Metonimija in metafora nista zgolj retorični figuri, ampak sta kognitivna pojava, ki imata pomembno vlogo tako pri organizaciji pomena kot tudi pri produkciji in interpretaciji izreka. Namen članka je nakazati poskus sistematizacije metonimičnih načel, ki povezujejo različne pomene besede, kot so bili označeni v korpusu govorjenih besedil. V naslednjih korakih bo potrebna analiza metonimičnih prenosov v dejanski jezikovni rabi tudi s pragmatičnega vidika. Čeprav so nekatere metaforične preslikave in metonimični prenosi univerzalni oziroma prisotni v več jezikih, je namreč unikatna njihova frekvenca pojavljanja v posameznih jezikih, njihova realizacija in vpetost kulturnospecifičnih elementov jezikovnega prostora. Za nadaljnjo analizo metaforičnih izrazov v slovenskem jeziku bo zanimiva tudi primerjava korpusa KOMET 1.0, v katerem so označene metaforične besede v zapisanem jeziku, in korpusa g-KOMET, ki vsebuje govorjena besedila v obliki transkripcij.

Literatura

- Antloga, Š. (2020a). *Korpus metafor KOMET 1.0*. Slovenian language resource repository CLARIN.SI, <http://hdl.handle.net/11356/1293>
- Antloga, Š. (2020b). Korpus metafor KOMET 1.0. V D. Fišer in T. Erjavec (ur.), *Jezikovne tehnologije in digitalna humanistika: zbornik konference, 24.–25. september 2020* (str. 176–170). Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino.
- Antloga, Š. (2020c). Vloga metafor in metaforičnih izrazov v medijskem diskurzu: analiza konceptualizacije boja. V J. Vogel (ur.), *Slovenščina – diskurzi, vrsti in jeziki med identiteto in funkcijo* (str. 27–34). Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- Antloga, Š., & Donaj, G. (2022). *Korpus g-KOMET*. Slovenian language resource repository, CLARIN.SI. <http://hdl.handle.net/11356/1490>
- Apresjan, J. (1974). Regular polysemy. *Linguistics: An interdisciplinary journal of the language sciences*, 12(142), 5–32.

- Babarczy, A., & Bencze, I. (2010). The automatic identification of conceptual metaphors in Hungarian texts: A corpus-based analysis. V *LREC 2010 Workshop on Methods for the Automatic Acquisition of Language Resources: Proceedings* (str. 31–36).
- Badryzlova, Y., & Lyashevskaya, O. (2017). Metaphor Shifts in Constructions: the Russian Metaphor Corpus. V *Computational construction grammar and natural language understanding: Papers from the 2017 AAAI Spring Symposium*. The AAAI Press.
- Barcelona, A. (2001). On the plausibility of claiming a metonymic motivation for conceptual metaphor. V A. Barcelona (ur.), *Metaphor and metonymy at the crossroads: cognitive approaches* (str. 31–58). Berlin in New York: Mouton de Gruyter.
- Będkowska-Kopczyk, A. (2004). *Jezikovna podoba negativnih čustev v slovenščini*. Ljubljana: Študentska založba.
- Będkowska-Kopczyk, A. (2016). Začutiti in občutiti: kognitivna analiza pomenko-skladenjskih lastnosti dveh predponskih tvorjenk iz glagola čutiti. V E. Kržišnik in M. Hladnik (ur.), *Toporišičeva obdobja* (str. 41–48). Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- Bernjak, E., & Fabčič, M. (2018). Metonimija kot konceptualni in jezikovni pomen. *Anali PAZU HD* 4/(1–2), 11–23.
- Bogetić, K. (2019). Linguistic metaphor identification in Serbian. V S. Nacey in T. Krennmayr (ur.), *MIPVU in Multiple Languages* (str. 203–226). Amsterdam: John Benjamins.
- Brank, J. (2019). *Q-CAT Corpus Annotation Tool*. Slovenian language resource repository CLARIN.SI, <http://hdl.handle.net/11356/1262>
- Bratož, S. (2010). *Metafore našega časa*. Koper: Fakulteta za management.
- Croft, W., & Cruise, A. D. (2004). *Cognitive Linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Despot, K., Tonković, M., Brdar, M., Perak, B., Ostroški Anić, A., Nahod, B., & Pandžić, I. (2019). MetaNet.HR: Croatian Metaphor Repository. V M. Bolognesi, M. Brdar in K. Š. Despot (ur.), *Metaphor and Metonymy in the Digital Age. Theory and Methods for Building Repositories of Figurative Language* (str. 123–146). Amsterdam: John Benjamins.
- Feyaerts, K. (2012). Refining the Inheritance Hypothesis: Interaction between metaphoric and metonymic hierarchies. V A. Barcelona (ur.), *Metaphor and Metonymy at the Crossroads: A Cognitive Perspective* (str. 59–78). Berlin: De Gruyter Mouton.

- Gibbs, R. W. (1999). Researching Metaphor. V L. Cameron in G. Low (ur.), *Researching and applying metaphor* (str. 29–47). Cambridge: Cambridge University Press.
- Gibbs, R. W., & Colston, H. L. (2012). *Interpreting figurative meaning*. New York: Cambridge University Press.
- Goatly, A. (1997). *The Language of Metaphors*. London in New York: Routledge.
- Goossens, L. (1990). Metaphonymy: the interaction of metaphor and metonymy in expressions for linguistic action, *Cognitive Linguistics*, 1(3), 323–342.
- Gries, S., & Stefanowitsch, S. (2004). Extending collocation analysis: A corpus-based perspective on 'alternations'. *International Journal of Corpus Linguistics*, 9/1, 97–129.
- Hanks, P. (2004). The syntamatics of metaphor and idiom. *International Journal of Lexicography* 17(3), 245–274.
- Hilpert, M. (2006). Keeping and eye on the data: Metonymies and their patterns. V A. Stefanowitsch in S. Gries (ur.), *Corpus-Based Approaches to Metaphor and Metonymy* (str. 123–152). Berlin: De Gruyter Mouton.
- Jakobson, R. (1956). The Metaphoric and Metonymic Poles. V R. Driven in R. Pörings (ur.), *Metaphor and Metonymy in Comparison and Contrast* (str. 41–47). Berlin/New York: Mouton de Gruyter.
- Koller, V. (2006). Of critical importance: Using electronic text corpora to study metaphor in business media discourse. V A. Stefanowitsch in S. Gries (ur.), *Corpus-Based Approaches to Metaphor and Metonymy* (str. 237–266). Berlin: De Gruyter Mouton.
- Kövecses, Z. (2002). *Metaphor: A practical Introduction*. Oxford/New York: Oxford University Press.
- Kržišnik, E. (1994). *Slovenski glagolski frazemi*. Doktorska disertacija. Ljubljana.
- Kržišnik, E., & Smolič, M. (1999). Metafore, v katerih živimo tukaj in zdaj. V E. Kržišnik (ur.), 35. *seminar slovenskega jezika, literature in kulture* (str. 61–80). Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete.
- Kržišnik, E., & Smolič, M. (2000): »Slike« časa v slovenskem jeziku. V I. Orel (ur.), 36. *seminar slovenskega jezika, literature in kulture* (str. 7–19). Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete.
- Kržišnik, E. (2007): »Metafore«, v katerih govorimo v slovenščini frazeološko – konceptualnometaforična analiza frazemov govorjenja. V E. Kržišnik in W. Eismann (ur.), *Frazeologija v jezikoslovju in drugih vedah* (str. 183–205). Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko.

- Lakoff, G. (1987). Cognitive models and prototype theory. V U. Neisser (ur.), *Concepts and conceptual development: Ecological and intellectual factors in categorization* (str. 63–100). Cambridge University Press.
- Lakoff, G. (1993). The contemporary theory of metaphor. V A. Ortony (ur.), *Metaphor and thought* (str. 202–251). Cambridge: Cambridge University Press.
- Lakoff, G., & Johnson, M. (1980). *Metaphors We Live By*. University of Chicago Press.
- Lakoff, G., & Turner, M. (1989). *More than Cool Reason: A Field Guide to Poetic Metaphor*. The University of Chicago Press.
- Langacker, R. (1990). *Concept, Image, and Symbol: The Cognitive Basis of Grammar*. Berlin, New York: De Gruyter Mouton.
- Littlemore, J. (2020). *Metaphors in the Mind: Sources of Variation in Embodied Metaphor*. Cambridge: Cambridge University Press
- Lu, X., & Pin Yun Wang, B. (2017). Towards a metaphor-annotated corpus of Mandarin Chinese. *Language Resources and Evaluation*, 51(3), 663–694.
- Panther, K-U., & Radden, G. (1999). The potentiality for actuality metonymy in English and Hungarian V K. U. Panther in G. Radden (ur.), *Metonymy in Language and Thought* (str. 333–357). Amsterdam: John Benjamins.
- Pavlas, D., Vrabec, O., & Kozmér, J. (2018). Applying MIPVU Metaphor Identification Procedure on Czech. V S. Kübler in H. Zinsmeister (ur.), *Proceedings of the Workshop on Annotation in Digital Humanities co-located with ESSLLI 2018* (str. 41–46). Sofia, Bulgaria.
- Philips, G. (2012). Locating metaphor candidates in specialized corpora using raw frequency and keyword lists. V F. MacArthur, J. Oncins-Martínez, M. Sánchez-García in A. PiquerPíriz (ur.), *Metaphor in use: context, culture, and communication* (str. 85–106). Amsterdam: John Benjamins.
- Pragglejaz Group. (2007). MIP: A method for identifying metaphorically used words in discourse. *Metaphor and Symbol*, 22(1), 1–39.
- Radden, G., & Kövecses, Z. (1999). Toward a theory of metonymy. V K.-U. Panther in G. Radden (ur.), *Metonymy in language and thought* (str. 17–60). Amsterdam: John Benjamins.
- Rosiński, M., & Marhula, J. (2015). MIPVU in Polish: On Translating the Method. *RaAM Seminar 2015*.
- Ruiz de Mendoza, F., & Galera, A. (2014). *Cognitive modeling. A Linguistic Perspective*. Amsterdam: John Benjamins.
- Semino, E., & Masci, M. (1996). Politics is football: metaphor in the discourse of Silvio Berlusconi in Italy. *Discourse and Society*, 7(2), 243–269.

- Semino, E. (2017). Corpus linguistics and metaphor. V Dancygier, B. (ur.), *The Cambridge Handbook of Cognitive Linguistics* (str. 463–476). Cambridge: Cambridge University Press.
- Skorczynska, H., & Ahrens, K. (2015). A corpus-based study of metaphor signaling variation in three genres. *Text & Talk. An Interdisciplinary Journal of Language Discourse Communication Studies*, 35(3), 359–381.
- Slovar slovenskega knjižnega jezika, druga, dopolnjena in deloma prenovljena izdaja*. Dostopno prek www.fran.si
- Snoj, J. (2010). *Metafora v leksikalnem sistemu*. Ljubljana: Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša.
- Stallar, D. (1993). Two Kinds Of Metonymy. V *31st Annual Meeting of the Association for Computational Linguistics* (str. 87–94). Association for Computational Linguistics: Columbus, Ohio.
- Steen, G. J., Dorst, A. G., Herrmann, B. J., Kall, A. A., Krennmayr, T., & Pasma, T. (2010). *A method for linguistic metaphor identification. From MIP to MIPVU*. Amsterdam: John Benjamins.
- Stefanowitsch, A. (2006). Corpus-based approaches to metaphor and metonymy. V A. Stefanowitsch in S. T. Gries (ur.), *Corpus-Based Approaches to Metaphor and Metonymy* (str. 1–17). Berlin: De Gruyter Mouton.
- Tummers, J., Heylen, K. in Geeraerts, D. (2005). Usage-based approaches in Cognitive Linguistics: A technical state of the art. *Corpus Linguistics and Linguistic Theory*, 1(2), 225–261.
- Urbonaitė, J. (2016). Metaphor identification procedure MIPVU: an attempt to apply it to Lithuanian. *Taikomoji kalbotyra [Applied Linguistics]*, 7, 1–25.
- Verdonik, D. (2015). Govorjeni proti pisnemu ali katera leksika je »tipično govorena«. V V. Gorjanc, P. Gantar, I. Kosem, S. Krek, M. Bratanič, W. Brownie in V. Cvrček (ur.), *Slovar sodobne slovenščine: problemi in rešitve* (str. 392–405). Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- Vidovič Muha, A. (2000). *Slovensko leksikalno pomenoslovje*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete.
- Warren, B. (2002). An alternative account of the interpretation of referential metonymy and metaphor. V R. Dirven, & R. Pörrings (ur.), *Metaphor and Metonymy in Comparison and Contrast* (str. 113–133). Berlin: De Gruyter Mouton.
- Wasow, T., & Arnold, J. (2005). Intuitions in linguistic argumentation. *Lingua*, 115, 1481–1496.

- Zwitter Vitez, A., Zemljarič Miklavčič, J., Stabej, M., & Krek, S. (2009). Načela transkribiranja in označevanja posnetkov v referenčnem govornem korpusu slovenščine. V M. Stabej (ur.), *Infrastruktura slovenščine in slovenistike* (str. 437–442). Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- Zwitter Vitez, A., Zemljarič Miklavčič, J., Krek, S., Stabej, M., & Erjavec, T. (2021). *Spoken corpus Gos 1.1*, Slovenian language resource repository CLARIN.SI, <http://hdl.handle.net/11356/1438>.

Corpus Approaches to Metaphor and Metonymy Identification: The Case of Metonymy in g-KOMET

We are not always able to express everything we think directly, so we use various linguistic-cognitive operations, including metaphors and metonymies. Metaphorical and metonymical expressions are difficult to extract from a corpus that is not specifically annotated for the purposes of figurative language research. Among the attempts to create a corpus of metaphors in Slovene are the corpus of metaphors KOMET 1.0 and its continuation with transcriptions of the spoken language, corpus g-KOMET (corpus of metaphorical and metonymic expressions in the spoken language). The article presents the most common methods of extracting metaphorical and metonymic expressions from linguistic corpora, and illustrates an attempt to systematize some of the most common metonymic transfers in the Slovenian spoken language using the corpus g-KOMET.

Keywords: conceptual metaphor, conceptual metonymy, metonymic pattern, corpus annotation, spoken language